

TÖRÖK HAGYATÉKI ÖSSZEÍRÁSOK,
MINT KULTÚRTÖRTÉNETI FORRÁSOK

A hódoltság mintegy másfél évszázada során hazánk területén megforduló, illetve itt letelepedő törökség anyagi kulturájáról, életkörülményeiről kialakított képünk korántsem mondható teljesnek. Az elsősorban a várakban, és a nagyobb települési központokban előkerülő viszonylag nagyszámu török, illetve törökösnek mondott¹ leletanyagnak az eddigieknél tervszerűbb és rendszeresebb feldolgozása mellett² szükségesnek látszik, hogy felhasználjuk azokat a korabeli írásos emlékeket, amelyek egyrészt már önmagukban is az anyagi kultúra megismerésének egyik fő forráscsoportját jelentik, másrészt a régészeti leletanyag pontosabb meghatározását is elősegítik. Ilyen jellegű írásos emlékeink a török hagyatéki összeírások, melyeket - a fent említett cél érdekében - érdemes közelebbről is megvizsgálunk.³

Ha valaki a török birodalom alattvalói közül örökösök hátrahagyása nélkül halt meg, illetve örökösei kiskorúak voltak, vagy távol voltak, ingó és ingatlan vagyontárgyairól a kincstár számára hivatalos jegyzéket készítettek. Ugyancsak elkészült ez a jegyzék abban az esetben is, ha valaki kincstári szolgálatban állott - az esetlegesen kincstári tulajdonba tartozó vagyontárgyak, főként pénzüsszegek megvédése érdekében, illetve olyankor, amikor eltűnt, vagy fogságba esett, személyek, elsősorban katonák hagyatékáról kellett intézkedni. Az örökösök nélkül elhunytak vagyona a kincstárra szállott - éppen ezért ezekből a hagyatékokból, illetve gazdátlan javakból származó bejtűlmal jövedelmek⁴ beszedésére a kincstár külön biztosokat jelölt ki. Ők azután a hagyatékot tételesen összeirták, megnevezve minden egyes vagyontárgyat, a házon, kerten, szőlőn és állatállományon kezdve - a fegyvereken, ruhákon, szőnyegeken át - a kereskedők esetében a bolt készleteit, mestereknél a műhelyben található szerszámokat is beleértve - a háztartás legapróbb, filléres eszközéig. Az egyes tételeknél megnevezték azok mennyiségét, állapotát, értékét. Az így összeirt javak ezután árverésre kerültek. A befolyt összegből fizették ki a temetési költségeket, a kikiáltó díját, a kádi illetékét, az elhunyt esetleges adósságait, az őrzési díjat, bejegyzési illetéket stb. -, a fennmaradó összeget pedig átadták a kincstárnak. Az így befolyt összeg, a bejtűlmal jövedelmek, nem elhanyagolható részét alkották a kincstár évi bevételének,

így a hagyatékokat minden esetben különös gonddal, nagy pontossággal irták össze.⁵ Számunkra ez a tény több szempontból is fontos. Ezek a pénzügyi elszámolásra készített jegyzékek eléggé megbízhatóak, és néha már-már a kicsinyességig precízek. Egy-egy ember vagyoni helyzetét illetően nem becslésekre, hanem konkrét számadatokra támaszkodnak. Mivel az elhunytak körében a társadalmi ranglétra legkülönbözőbb fokain álló emberekkel találkozhatunk, a hagyatékok ilyen értelmű csoportosítása és összehasonlítása egy-egy adott időszakon belül az egyes társadalmi rétegek tényleges vagyoni állapotára, valamint egymáshoz viszonyított vagyoni helyzetére is fényt vet. A megoszlást, illetve az eltéréseket már a hagyatékok végösszegeinek összevetése is kellőképpen illusztrálhatja. Még differenciáltabb következtetésekre juthatunk azonban, ha megvizsgáljuk, hogy a jegyzékek tanúsága szerint az egyes társadalmi osztályokhoz vagy rétegekhez tartozók vagyona milyen jellegű ingó- és ingatlan vagyontárgyakban feküdt, például milyen értéket képviselt az elhunyt háza, szőlője, lovai, fegyverei - vagy például készpénze, hogyan alakult vagyonának szerkezete. Az ilyen jellegű elemzés az anyagi helyzet felmérésén túl elvezet bennünket egy másik problémához is, nevezetesen, hogy a hagyatékban felsorolt tárgyak tulajdonosuk tevékenységéről, foglalkozásáról, mesterségéről is vallanak.⁶ A mesterségek kérdésénél érdemes megállnunk. Mint fentebb már szó volt róla, a mesterek esetében a műhely felszerelési tárgyait is számbavették az összeírók.⁷ A kézművesség és ipartörténet szempontjából igen jelentős lehet egy-egy XVI-XVII. századi mester szerszám és nyersanyag készletének leírása, melyben bennefoglaltatik, hogy egy-egy adott szerszámféléből hány darab, és milyen értékű volt a műhelyben. Ugyancsak értékes adatokat tárhatnak fel ezek a jegyzékek az iparág korabeli színvonalára vonatkozóan. Mindezeket természetesen kiegészítik a mester vagyoni helyzetét, életkörülményeit megvilágító egyéb tárgyleírások.

Mint tudjuk, a szerszámok és az üzlet generációkon keresztül apáról fiúra öröklődött, a mesterség fogásait is éppen ilyen módon adták tovább - aminek az lett az eredménye, hogy a szakma csak igen kevéssé tudott fejlődni, mind eszközkészletét, mind pedig a mesterségbeli fogásokat tekintve sokszor megmerevedett.⁸ A hagyatékok vonatkozásában ez annyit jelenthet, hogy például egy XVI. század közepi leltár a mesterség színvonalát, szerszámaikat tekintve tükrözi a 40-50 évvel későbbi állapotot is.

Mindezekon túl a hagyatéki összeírásokban elsősorban a mindennapi élet tárgyait vették számba - éppen ezért segítségükkel a mindennapi élet, a viseletek-ruhák, az edények, ételek, étkezési szokások, a lakások berendezésének módja válnak ismertté számunkra - összegezve egy adott városban, területen élők életmódja.

Szándékosan használtam az ott élők kifejezést, mivel a szigorú török pénzügyi rendszer természetesen nemcsak a mohamedán alattvalók hagyatékát vette számba, hanem a hódolt területen török

alattvalóvá vált magyarokét is. Így tehát török hagyatéki összeírásaink a XVI-XVII. századi magyarság életkörülményeire is fényt vetnek.⁹

Itt szeretnék utalni a bevezetőben említett problémára. A mindennapi élet használati tárgyait, például a rézedény-fajtákat pontosan megnevező, állapotukat, értéküket feltüntető hagyatéki összeírások feltehetően nagy mértékben elő fogják segíteni a régészeti anyag pontosabb meghatározását és értékelését. Számos esetben a hagyatékbán megnevezett tárgy - típusát tekintve - kapcsolható az ásatásokon, illetve leletmentéseken előkerülő tárgyakhoz. Példák vannak arra is, mint alább látni fogjuk, hogy a hagyatékok azt is megmondja, hogy az adott edénytípust mire használták, mit tartottak benne.

Végül, de nem utolsó sorban, fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy kulturtörténeti jelentőségükön túl a hagyatéki leltárak, mint minden ilyen jellegű történeti forrás, a bennük foglalt személynevek, anyagnevek, a különböző tárgyelnevezések révén nyelvtörténeti szempontból is elsőrendű források.

A következőkben példaként egy 1569-ben Budán elhunyt török mester hagyatékát ismertetném, aki a jegyzék tanúsága szerint gyertyaöntéssel foglalkozott. Talán nem is annyira egyszerű mesterségének szerszámai érdekesek számunkra pillanatnyilag - bár ezekről is szeretnék majd szólni, mivel ezek vezettek mestersége nyomába - hanem tárgyakban gazdag hagyatéka. Ez a jegyzék bőségesen nyújt adatokat a korabeli viseletről, a háztartás edényeiről és felszerelési tárgyairól, otthonának berendezéséről és végezetül fegyvereiről. A hagyatékot olvasva egy viszonylag jobbmódu ember otthonának képe bontakozik ki előttünk. Természetesen nem nagyon gazdag, magasrangú személyiségről van szó, annyi azonban bizonyos, hogy mesterünk nem szenvedhetett szükségletet. Saját háza, üzlete, szőlőskertje, két rabszolgája,¹⁰ öszvére, tehenei voltak, sőt még arra is tellett, hogy viszonylag nagyobb pénzüsszeget - 3 250 akcsét - kölcsönadjon.¹¹

A XVI. század második felében Budán és Pesten letelepedő török kereskedők és iparosok elsősorban a mindennapi élethez közelálló, az azt közvetlenül kielégítő iparágakkal foglalkoztak. Így főként élelmiszerek, ruházati és háztartási cikkek előállításával és árusításával.¹² Ezen iparágak közé tartozhatott a szintén mindennapi igényeket is kielégítő gyertyaöntés mestersége is, amely azonban a török időkben Budán és Pesten a többi kézműves mesterségtől eltérő elbírálás alá esett. Egyes források alapján úgy látszik, hogy a gyertyaöntés az egész birodalomban kincstári jog volt. A szandzsák-bégek székhelyein gyertyaöntő házakat állítottak fel, a lakosságot pedig kötelezték, hogy viaszukat itt adják el.¹³ Ezt a rendeletet azonban senki nem tartotta be. Ez derül ki a budai beglerbég 1570-ben kelt jelentéséből, amelyben azt kifogásolja, hogy "a gyertyaöntőbe nem visz és nem ad el senki viaszt, hanem azt titkon árusítják, aminek következtében a kincstárt kár éri. Azt javasolta ezért, hogy ennek pótlására az összeírásokor gyertyaöntési illeték címén minden 'háne' után 3-3 'péncz' -t kellene megállapítani."¹⁴

Ugyanakkor arról is van tudomásunk, hogy a szultáni gyertya-készítő műhelyeken kívül is dolgoztak gyertyaöntők, akiknek munkáját szultáni biztos ellenőrizte.¹⁵ Hadzsi Ahmed esetében ami elsőként szembetűnik, az a hagyaték végén összeírásra kerülő nagy mennyiségű és nagy értékű faggyu.¹⁶ (22 kantar, 3 982 akcse. Ezen kívül még két helyen említ faggyut kisebb tételben.) Ez a mennyiség egy átlagos háztartásban teljesen felesleges lett volna. A másik, a hagyaték egyik legérdekesebb tétele az a pénzürtékét tekintve (20 akcse) nem túl fontos darab, amelyet az összeíró így nevez meg: 1 db régi forma, amely a faggyu öntéséhez szolgál. Ez volt tehát a tulajdonképpeni gyertya-öntő forma. Kanócként megnevezett tételt a jegyzékben nem találtam, emlitenek viszont egy helyen egy bizonyos mennyiségű durva fonalat - talán ez is szolgálhatott ilyen célokra. Szerepel mindezekon kívül néhány olyan tárgy, amelyek hozzátartozhattak akármelyik háztartás eszköztárához is, de elképzelhető, hogy a mester a zsiradék kiolvasztásánál, illetve tisztításánál használta őket. Ilyen például az a két nagy méretű üst, melyek kazgan¹⁷ néven fordulnak elő a hagyatékban. Az egyik 100 akcsét ért, ami, mint alább látni fogjuk, a többi rézedény árához képest nem volt kis összeg. A másikat 475 akcsére értékelték - ez az üst az egész hagyaték egyik legdrágább tétele volt. A kiolvasztott faggyu tisztításához is használhatta mesterünk kepecse nevű szűrőkanalát és kevgir nevű szűrőtálját.¹⁸

A közvetlenül a mesterségét érintő eszközök után vizsgáljuk meg közelebbről a hagyaték egyéb tételeit.

A tárgyak tanúsága alapján mesterünk lakásáról kibontakozó kép egy jellegzetes török otthont mutat be. A házban butort alig találunk, legalábbis európai értelemben vett székeket, asztalokat, ágyakat nem. A leltár szerint Hadzsi Ahmed lakásában összesen 5 db nagyobb, illetve kisebb méretű láda állott. Ezekben tarthatta ruháit, pénzét, háztartásának kisebb-nagyobb eszközét. A ládákon kívül szokásban volt, hogy - főként a ruhaneműeket - egy-egy diszesebb kivitelű kendőbe kötötték. Ilyen kendő, melyet törökül bogcsának hívnak három is volt a hagyatékban, egyik közülük himzett, egy másikat pedig damaszkuszinak nevezett az összeíró, nyilvánvalóan onnan származó különösen szép anyaga miatt.¹⁹ Külön ágyat nem találunk a listán, matracot²⁰ viszont 5 darabot is, párnát az egyik fajtából 13-t, a másiból kettőt, és takarót is kettőt. A párnák említésénél érdemes egy kicsit megállnunk. Az első típus darabjai között két himzettet is megemlítenek, ezek feltehetően a lakás díszítésére szolgáltak, illetve napközben is használták őket. Egyik közülük 72 akcsét ért, ami feltűnően sok a többi értékéhez viszonyítva. Ugyancsak diszpárna lehetett az a darab is, melyet a másik típusban találunk. Erről azt jegyzi meg az összeíró, hogy selyemszállal és arannyal himzett, és ára is ezt tükrözte: értéke 110 akcse volt.²¹ A párnák közül az előbbi típus egyébként inkább az éjszakai kényelmet szolgálhatta, az utóbbi pedig valószínűleg a török otthonokban a székeket helyettesítő ülőpárna volt. Ugyancsak a lakás kényelmét és szép-

ségét tette teljesebbé Hadzsi Ahmed négy szőnyege is. Kettő közülük viszonylag értékesebb, 100-100 akcsét érő volt. Külön imaszőnyeget nem nevezett meg a jegyzék, így lehetséges, hogy az előbbieket valamelyiket használták erre a célra is.²²

Otthonának tárgyai közé sorolhatjuk két, meglehetősen csekély értékű (5-6 akcse), feltehetően agyagból készült gyergyatartóját.

Hadzsi Ahmed háztartásának felszereléséhez gazdag edénykészlet tartozott. Ezek többségükben rézedények lehettek. Erre utal az összeíró megjegyzésin túl, áruk is. Minden török háztartás legjellegzetesebb darabjai voltak azok az ibrik és lejen²³ elnevezésű rézedények, melyeket a napjában többször is megismételt rituális mosakodáshoz használtak elsősorban. A lejen, vagy lejendzse tulajdonképpen rézből készült mosdótál volt, melynek közepét úgy képezték ki, hogy abba pontosan beleillő legyen hozzátartozó párja, az ibrik nevű füles, kiöntőcsöves vizesedény. Az ibrik egyébként nemcsak a rituális mosakodáshoz használt vizesedény volt. Tarthattak benne teát, kávét, sörbetet, s készülhetett nemesfémből, például ezüstből, vagy egészen egyszerűen agyagból is.²⁴ A gyertyaöntő mester hagyatékában egy helyen a lejent és az ibriket együtt említik, és árát is így határozzák meg: 1 pár, értéke 70 akcse. Feltehetően ez a pár szolgálhatott a rituális mosakodás céljaira. Ezen kívül is van még egy lejen, illetve még egy különálló ibrik a hagyatékban. (31. kép)

Ugyancsak nagyon jellegzetes török rézedényfajta a szahan. Hadzsi Ahmed tulajdonában összesen 8 darab volt. Értékük meglehetősen eltérő, a legtöbbre - 70 akcsére - azt a darabot értékelték, melynek fedele is volt. A kutatás jelenlegi eredményei szerint szahannak legtöbbször a talpastálat nevezték.²⁵ Kiképzése igen változatos volt. Talpa lehetett egészen alacsony - 1-2 cm-es, de némely esetben annyira magasították, hogy felmerült az a lehetőség is, miszerint ezeket az edényeket tulajdonképpen nem is étkezés céljaira, hanem parázstartóként használták. A kisebbek esetében mindenestre bizonyosra vehető, hogy konyhai, illetve étkezéskor használt edények voltak, főzelék és pörköltfélék, általában higabb ételek fogyasztásakor került az asztalra. Készülhettek a rézen kívül nemesfémből, porcelánból, sőt egyszerűen agyagból is. A magyarországi török régészeti leletanyag jellegzetes darabjai, rézből, főként pedig agyagból készült változatukban jelentős mennyiségben kerülnek elő. (32, 33. kép)

A színi nevű²⁶ kerek, lapos, tálca-szerű rézedény a török étkezési szokásokra is rávilágít. Tulajdonképpen asztallapként használták, terítővel letakarták, és falákkal megmagasították. Ezt ülték körül, és ezen szolgálták fel étkezéskor az egyes fogásokat. Hadzsi Ahmed tulajdonában két darab volt. Az egyiknél az összeíró megjegyzi, hogy az említett példány rézből készült, értéke 100 akcse. A másik darab fából készült, és értéke szinte hihetetlenül hangzik, mindössze 1 akcse volt.²⁷

Szintén 8 darab volt a hagyatékban tásznak nevezett²⁸ tálkaszerű edénykéből. Értéke ennek is igen változó - 6 akcsét és 25 akcsét

érőt egyaránt találunk. Formáját tekintve nagyobb méretű csészeként is felfoghatjuk. Van közöttük fedéllel ellátott típusu is. A jegyzék darabjai közül kettőt a fürdőben használt Hadzsi Ahmed. Két másik a tasz-i hosab elnevezést viseli, minden bizonnyal hosab nevű édes szörpöt tartottak benne. Török néprajzi párhuzamok tanúsága szerint létezik külön ilyen edényke, ma is tasz-i hasab-nak nevezik.²⁹ A taszt egyébként a törökök kedvenc italának, az ajrannak elkészítéséhez használták elsősorban.³⁰ (34. kép)

Nagyjából hasonló célokat szolgált az ugynevezett mesrebe is.³¹ Formája leginkább kis füles csuporra, vagy csészére emlékeztet. Egyes típusait fedéllel is ellátták. Vízet, vagy ajrant fogyasztottak belőle. Feltehetően nemcsak rézből, hanem agyagból is készítették. Erre utal Hadzsi Ahmed hagyatéka is, akinél a négy jegyzékbe foglalt mesrebe közül egyről jegyzi meg, hogy rézből való, egynél pedig azt mondja, hogy a szóbanforgó tárgy tarka-csikos, talán ez készülhetett agyagból. Értéküket tekintve ezek a kis csuprok nem voltak túlságosan jelentősek, áruk 5 és 14 akcse között mozgott. A tendzsere elnevezésű³² főzőüst fajtát török néprajzi párhuzamok alapján egy a kanzanhoz közelálló, annál kisebb, de formájában hasonló edényként kell elképzelnünk.³³ Nagyon jellegzetes török rézedény-fajta, elsősorban hústelekek készítéséhez használták. A gyertyaöntő mester házában 7 tendzsere volt, köztük feltűnően értékes darab, 150 akcsét érő is, de a legolcsóbb is megért 47 akcsét. (35, 36. kép)

A tabe elnevezés³⁴ egyfajta kisebb méretű, nyeles serpenyőt takar, melyet kizárólag sütéshez használtak. Jelen jegyzékünkben mindössze kettő volt belőle. Hadzsi Ahmed hagyatékában több olyan tárgy is előfordul, melynek neve igencsak ismerősen cseng fülünkben. Az első ilyen a tepszi,³⁵ melyet a szótárak tálnak, tálcának neveznek. Gyakorlatilag azonos célra használjuk ma, és használták a XVI. században. A török időkben inkább kerek, vagy ovális alakját kedvelték, ekkor is sekély volt, s kis perem szegélyezte. Elsősorban édes tésztafélék sütéséhez használták, a nagyobbakban pedig lángos-szerű kenyeret készítettek.³⁶ A réz mellett fából is készülhetett, anatóliai párhuzamokon kívül magyar források is utalnak erre.³⁷ Hadzsi Ahmed tulajdonában 6 darab volt.

Ugyancsak ismerős számunkra a bakracs,³⁸ mely formáját tekintve zömök, alacsony, üst-szerű edény, peremén két, átfűzésre szolgáló füllel. Elsődlegesen vízhordó edény volt. Magyarországon inkább nyílttűzön használt főzőedényként ismerjük. A hagyatékban mindössze egyszer fordult elő.

A jegyzékben cseber és csöbör alakban egyaránt megemlített edény-féléből 10 darabot találunk Hadzsi Ahmed háztartásában. Értékét tekintve egyik sem volt különösen jelentős. Valószínűleg nem is rézből, hanem agyagból készültek. A csöbör szót eddig csak egy bizonyos fajta magyar ürmérték értelemben ismertük.³⁹ A "használt kisméretű csöbör", vagy egyszerűen "használt csöbör" kifejezések azon-

ban ennek ellentmondanak. Két esetben a hagyatékek azt is megjegyzi, hogy a csöbörben mit tartottak. Így: buzadarát (bulgurt), illetve édes gyümölcs- vagy szőlőlevet, az ugynevezett siret.

A teknő⁴⁰ elnevezésű tárgyat a nálunk is ismert gyakorlatnak megfelelően fából vájták ki, kenyérdagasztásra és mosásra egyaránt használták.

Szerepelt még a jegyzékben a fentiekén kívül egy vörös színű kupa, ez feltehetően agyagból készülhetett, egy használt hordó - tartalmát nem ismerjük -, egy tésztagyuró deszka, valamint két jellegzetesen török konyhai eszköz; egy főzéshez használatos háromláb, mely a háztartás elmaradhatatlan része volt, és egy szintén nagyon gyakori vaseszköz, melyet kizárólag a kebab nevű (pörköltre emlékeztető) étel készítésekor használtak. Egyéb vaseszközök is lehettek a hagyatékekben, erre utal az a tétel, mely sommásan így szól: néhány apróság, vasak és egyebek. Kiegészítette még ezt a felszerelést egy mérleg, egy olló, valamint két zsák, melyek közül az egyik egy kisebb és könnyebb darab lehetett, mivel ez túllból készült.⁴¹

A konyha és a háztartás egyéb készleteiről sajnos keveset tudunk meg. Szerepel két darab só, egy kis mennyiségű tűzifa, valamint a már említett két csöbör buzadara, illetve gyümölcsle.⁴²

Végezetül szólnunk kell még arról a madzsun-paszta⁴² nevezetű tételről, mely a jegyzékben több alkalommal is előfordul, három különböző edényben, három, feltehetően különböző fajta. Ez a madzsun tulajdonképpen javas pástétom volt, egy olyan "csodaszer", melyet a legkülönbözőbb anyagokból állítottak össze; fűszerekből, cukorból, mentából, gesztenyéből, narancsból, gyömbérből, de még retket is felhasználtak hozzá. Ahogy Ali Cselebi hagyatéki leltárának elemzésében olvashatjuk: "öregedő férfiak nagy reménykedéssel fogyasztották, mert egyes esetekben tudás és tapasztalat, másokban vélekedés és óhaj gyógyító erőt tulajdonított nekik."⁴³

Külön szólnék a hagyatékekben található több fajta kendőről, textil-féléről.

Makrama nevezetű kendője 3 darab volt. A szótári adatok⁴⁴ tanúsága szerint a szó egyszerűen aprócska, zsebben hordott kendőt jelent. Más források szerint apró ajándék tárgyak becsomagolására használták.⁴⁵ A hagyatékek alapján tárgyak, edények, sőt kenyér betakarására is szolgált.⁴⁶

Pisgir nevű asztalkendő három darab volt Hadzsi Ahmed tulajdonában, közülük kettőt jemeninek neveztek. Ezek finom anyagból készült, tarka, virágos darabok lehettek.⁴⁷

Desztmal⁴⁸ nevű törülközőt mindössze kettőt találunk, és ezek sem voltak különösebben értékesek. Mindhárom utóbb említett textilféle magyarországi használatáról megemlékeznek a források.⁴⁹

A jegyzék tanúsága alapján lehetséges, hogy Hadzsi Ahmed nemcsak gyertyaöntéssel foglalkozott. Erre utal, hogy hagyatékában, igaz nem túl nagy értékben, fegyvert is találunk. Egy kerek pajzsot, ez

20 akcsét ért, és egy használt kardot, melyet mindössze két akcséra becsültek.

Mint ismeretes, a korabeli viselet története szempontjából a hagyatéki összeírások elsőrendű források. Érdemes ilyen szempontból is megnéznünk mesterünk hagyatékát.

Dolama nevű⁵⁰ kabátja összesen öt darab volt. Ez egyfajta derekig testhez simuló kiskabát volt, melynek hossza esetlegesen változhatott. Sokféle anyagból varrták. Hadzsi Ahmed hagyatékában két darab mohair nevű anyagból készült, vastag gyapju dolamát találunk, az egyiket téli kabátnak nevezi az összeíró, a másiktól pedig csak azt jegyzi meg, hogy vörös színű.

Egy harmadik darab dolama-i szuif⁵¹ néven fordul elő, ez kecske, vagy teveszörből készült anyag volt. Az összes közül a legértékesebb - 400 akcsét érő - az a kabát, amely kívülről valószínűleg selyem volt, belülről pedig gyapju vagy pamut anyaggal bélelték.⁵²

Esős időben külön köpönyeget terített magára mesterünk, az úgynevezett baranit.⁵³

Volt még az 5 dolamán kívül két kiskabátja, ezek mellényszerű ruhadarabok lehettek: nevük zibun volt.⁵⁴ A kabátok alatt alsóruhát - ebből két darab volt -, illetve inget hordott. Ez utóbbiból négy darab állt rendelkezésére, valamint volt a tulajdonában 1 darab ing készítéshez való vászon. Az ingei közül egyet csak fürdőben viselt.⁵⁵ Ruháit övvel fogta össze - ebből a ruhadarabból csak egy került a jegyzékbe, ez viszont finom selyem anyagból készült, és értéke igen sok, 145 akcse volt.

Ha mesterünk utcára lépett, lábára az otthonviselt harisnyán kívül, még csizmát huzott, fejére pedig az arakije-sapka fölé desztarnevű turbánkendőt tekert. Ez utóbbiból három állt rendelkezésre. Arakije sapkája szintén három volt, egyik közülük arannyal átszótt. Ezt a fajta szorosan a fejhez simuló kis sapkát hordták a turbán alatt fezként, valamint otthon a lakásban turbán nélkül, illetve viselték hálósapkaként is.⁵⁶ A török férfi viselet jellegzetes darabja volt. Utoljára hagytam a ruházat egyik legértékesebb tételét, mely leírása alapján egyfajta kabát lehetett.⁵⁷ Vörös színű, arannyal átszótt anyagból készült, ezüst gombok fogták össze - értéke 425 akcse volt.

Fenti elemzéssel a török anyagi kultúra kutatásának egyik értékes forráscsoportjára, a hagyatéki leltárakra kívántam felhívni a figyelmet. E források felhasználása közelebb visz bennünket muzeumainkban őrzött, illetve ásatásokon előkerülő török régészeti emlékeink pontosabb meghatározásához és értékeléséhez. Mindezekon túl a száraz, objektív hagyatéki leltárból életre kelt a kor egyik mestere, kinek alakjában valószínűleg sok más hasonló társa vonásait, életkörülményeiben a hozzá hasonlók életét is felismerhetjük.

Hadzsi Ahmed hajdani damaszkuszi lakos hagyatéka, aki Budán, a zöldségpiac közelében hunyt el 977. dzsemázi ül áhír 16-án /1569. november 25. /58

1. 1 ház	Értéke:	10 575 ⁵⁹
2. 1 szőlőskert	Értéke:	750
3. 2 öreg rabszolga	Értéke:	2 900
4. 1 bolt	Értéke:	325
5. 1 használt fürdő-ing (pirhen-i hamam)	Értéke:	20 ⁶⁰
6. 1 vászonból készült tarka kendő (makrama-i kirpasz aladzsa)	Értéke:	10
7. 1 másik kendő (makrama-i dijer)	Értéke:	8
8. 1 vörös színű használt kupa	Értéke:	60
9. 2 kis méretű fürdőben használatos vizmerő (tasz-i hamam)	Értéke:	24
10. 1 nagy sütőtálca (tepszi)	Értéke:	15
11. 1 rézből készült használt csupor (mesrebe-i nuhasz)	Értéke:	8
12. 1 használt takaró (jorgan)	Értéke:	70
13. 1 használt párna (jaszdik)	Értéke:	56
14. 1 rézből készült tálca (szini)	Értéke:	100
15. 1 másik használt párna (jaszdik)	Értéke:	10
16. Kenyér betakarására szolgáló vászon (kirpasz)	Értéke:	10
17. Inghez való vászon (kirpasz)	Értéke:	30
18. 2 használt /talpas/tál (szahan) 1 db:30	1 db:14	
19. 1 turbánkendő (desztár)	Értéke:	25
20. 1 kis mennyiségű faggyu (rugan-i sam)	Értéke:	15
21. 1 kis méretű serpenyő (tabe)	Értéke:	10
22. 1 másik használt takaró (jorgan)	Értéke:	30
23. 1 kis mennyiségű durva fonal (iplik-i ham)	Értéke:	10
24. 1 használt cseber	Értéke:	10
25. 1 használt cseber	Értéke:	10
26. ... ?	Értéke:	20
27. 1 pár csizma és harisnya (kefs csizme ve ics edik)	Értéke:	50
28. 2 másik használt párna (jaszdik)	Értéke:	30
29. 1 bogcsa-kendő használt	Értéke:	10
30. 1 arannyal himzett használt arakije-sapka	Értéke:	14
31. 1 kis mennyiségű tűzifa	Értéke:	20
32. 4 cseber	Értéke:	30
33. 1 ... ?	Értéke:	10
34. 1 másik tarka csupor (mesrebe)	Értéke:	14
35. 1 használt dolmány	Értéke:	20
36. Dirhemek ... ?	Értéke:	15
37. 1 kerek pajzs	Értéke:	20

38. Néhány apróság, vas és egyebek	Értéke:	74
39. 1 nagy főzőüst (tendzsere)	Értéke:	70
40. 1 vas háromláb	Értéke:	8
41. 1 kis méretű ... ?	Értéke:	6
42. 1 használt hordó	Értéke:	10
43. 1 kis méretű használt csöbör	Értéke:	3
44. 1 használt kiöntőcsöves kanna (ibrik)	Értéke:	10
45. 1 kis méretű /talpas/tál (szahan)	Értéke:	20
46. 2 használt jemeni asztalkendő (pisgir jemeni)	Értéke:	30
47. 2 ing (pirhen)	Értéke:	50
48. Használt ing és alsóruha vörös színű anyagból (pirhen ve zirdzsame)	Értéke:	30
49. 1 nagy méretű használt fedeles főzőüst (tendzsere ma kapak)	Értéke:	50
50. 1 bogrács (bakracs)	Értéke:	15
51. 1 használt gyertyatartó	Értéke:	5
52. 1 kis mennyiségű madzsun-paszta	Értéke:	80
53. 2 darab só	Értéke:	17
54. 1 másik csupor (mesrebe)	Értéke:	5
55. 1 használt zsák (torba)	Értéke:	10
56. 1 használt turbánkendő (desztar)	Értéke:	20
57. 1 kebab készítéshez való vas	Értéke:	5
58. 1 kis méretű használt szőnyeg (kalidzsa)	Értéke:	100
59. 1 használt szűrőkanál	Értéke:	15
60. 1 gyapju dolmány	Értéke:	143
61. 1 használt esőkabát (barani)	Értéke:	80
62. 1 új turbánkendő (desztár)	Értéke:	110
63. 1 kis méretű használt szőnyeg	Értéke:	100
64. 1 nagy láda	Értéke:	100
65. 2 édes szörphöz való tálka fedővel (tasz-i hosab ma kapak)	Értéke:	50
66. 1 másik /talpas/tál (szahan)	Értéke:	40
67. 1 csikos matrac (dösek)	Értéke:	112
68. 1 másik tálka (tasz)	Értéke:	6
69. Tál, kiöntőcsöves kanna és egy másik tálka (lejendzse ibrik ve tasz)	Értéke:	80
tasz: 10 lejendzse ve ibrik	1 pár:	70
70. 2 használt láda	Értéke:	30
71. 1 használt párna (minder)	Értéke:	40
72. 1 használt bölcső	Értéke:	10
73. 1 másik főzőüst (tendzsere)	Értéke:	76
74. 1 kis láda	Értéke:	5
75. 1 damaszkuszi bogcsa-kendő	Értéke:	15
76. 1 zöld színű használt dolmány	Értéke:	43
77. 1 másik bogcsa-kendő, himzett	Értéke:	20
78. 2 használt fejpárna (jaszdi)	Értéke:	23

79.	1 tarka öv	Értéke:	145
80.	1 nagy üst (kazgan)	Értéke:	475
81.	1 edény madzsun-paszta	Értéke:	25
82.	1 olló	Értéke:	14 1/2
83.	1 másik főzőüst (tendzsere) 1 meritókanál és 1 szűrőtál (kepcse ve kevgir)	Értéke:	70
84.	2 vászon (kirpasz)	Értéke:	22
85.	1 régi forma a faggyu öntéséhez	Értéke:	15
86.	1 használt ... ?	Értéke:	20
87.	1 használt talpastál (szahan)	Értéke:	10
88.	1 mennyiség ... ?	Értéke:	6
89.	2 alsóruha (zir dzsame)	Értéke:	22
90.	1 másik asztalkendő (pisgir)	Értéke:	20
91.	1 tésztagyuró deszka	Értéke:	6
92.	1 gyertyatartó	Értéke:	6
93.	1 másik főzőüst (tendzsere)	Értéke:	47
94.	1 zöld mellény (zibun)	Értéke:	40
95.	1 arannyal himzett párna (mínder)	Értéke:	110
96.	1 használt mellény	Értéke:	40
97.	1 téli dolmány vastag gyapju anyagból	Értéke:	123
98.	1 csöbör buzadarával (csöbör ma bulgur)	Értéke:	4
99.	1 vasból készült ... ?	Értéke:	9
100.	1 fa-tálca (szini-i csöp)	Értéke:	1
101.	1 himzett párna (jaszdik)	Értéke:	72
102.	1 másik himzett párna (jaszdik)	Értéke:	95
103.	1 használt teknő (Tekne)	Értéke:	9
104.	1 kis mennyiségű ... ?	Értéke:	40
105.	1 használt matrac (dösek)	Értéke:	22
106.	1 csöbör gyümöclslével (csöbör ma sire)	Értéke:	10
107.	1 használt csöbör	Értéke:	5
108.	1 /talpastál/ csöbörrel (szahan ma csöbör)	Értéke:	10
109.	1 használt kard	Értéke:	10
110.	... ?	Értéke:	10
111.	1 használt vörös színű gyapju dolmány	Értéke:	60
112.	1 vörös színű anyagból készült, aranyozott, ezüst gombos ... ?	Értéke:	425
113.	1 másik fehér kendő (makrama) nagy kor- sók betakarására	Értéke:	20
114.	1 másik matrac, 1 másik főzőüst és 1 kis serpenyő és 1 talpastál dösek:111, tendzsere:150, tabe:20, sza- han ve kapak:70	Értéke:	351
115.	1 másik szőnyeg	Értéke:	30
116.	1 nagy láda	Értéke:	70
117.	1 használt párna (jaszdik)	Értéke:	44

118.	1 /talpas/tál (szahan) és 4 sütőtálca (tepszi)	Értéke:	73
119.	1 másik főzőüst	Értéke:	59
120.	Retekből készült madzsun-paszta 1 csé- szével	Értéke:	11
121.	1 nagy használt üst (kazgan)	Értéke:	100
122.	2 fürdő-kesztyű (kisze-i hamam)	Értéke:	5
123.	2 törülköző (desztmal)	Értéke:	8
124.	1 gyapju dolmány (dolama-i kutni)	Értéke:	400
125.	1 használt arakije-sapka	Értéke:	52
126.	1 tálka fedővel és 1 szita (tasz ma kapak ve elek)	Értéke:	14
127.	1 nagy tál (lejendzse-i ... ?)	Értéke:	80
128.	4 fejpárna (jaszdik)	Értéke:	60
129.	1 használt szőnyeg	Értéke:	70
130.	1 másik matrac	Értéke:	80
131.	1 másik matrac	Értéke:	80
132.	2 kis használt sütőtálca (tepszi)	Értéke:	15
133.	Használt tálka és csupor	Értéke:	10
134.	1 fátyolszövet zsák (torba-i dülbend)	Értéke:	20
135.	1 vasból való mérleg	Értéke:	30
136.	1 öszvér	Értéke:	150
137.	22 kantar faggyu	Értéke:	3 982
138.	3 tehén	Értéke:	570
139.	faggyu	Értéke:	212
140.	Az erszényben maradt készpénz;	780	

Ali Cselebi volt isztanbuli lakos jelenleg budai mézszáros a nevezett elhunytól kölcsönkapott összeget megfizette: 3 250.⁶¹

Összesen: 27 900. Ebből, temetésre 475, kikiáltó díjára: 425.
A kincstár számára marad: 27 000.

A 977. év magasztalt sabán hava 17-én.

JEGYZETEK

1. A Magyarországon készült török kerámia, az import és a helyi készítésű magyar anyag meghatározása és szétválasztása a kutatás egyik sarkalatos kérdése, jelenleg azonban nem célozom ennek tárgyalására.
2. A magyarországi török leletanyag feldolgozásában kutatóink, elsősorban Fehér Géza és Gerő Győző igen jelentős eredményeket értek el. Az elmúlt évtizedek ásatásai nyomán azonban sok még a jelenleg feldolgozatlan, nem publikált anyag.
3. Magyarországon eddig az egyetlen részletekbe menően feldolgozott török hagyatéki összeírást Fekete Lajos adta közre: *Uő.*, Egy vidéki török ur otthona a XVI. században *MTA I. OK 15/1959. 87-106.*, illetve német és török nyelvű kiadásban: *Uő.*, Das Heim eines türkischen Herrn in der Provinz im XVI. Jahrhundert. *Studia Historica* 29/1960/, *Uő.*, XVI. yüzyılda taşralı bir efendisın evi. *Belleten* XXIX (1965) 615-638. E tanulmány alapjául szolgáló, 591 tételből álló hosszú hagyatéki leltár külön jelent még: *Uő.*, Das Heim Ali Celebi, eines türkischen Defterbeamters in Buda. *Vosztocsnıe isztocsniki po isztorii narodov Jugo-Vosztocsnoj i centralnoj Evropı 2* (1969) 29-75. A török anyagi kultúra feltárására ez adott ösztönzést Barkan, Ö. L., professzornak a drinápolyi hagyatéki leltárak közzlésére. *Uő.*, Edirne askerı kassamı'na ait tereke defterleri (1545-1659) *Belgeler* III. (1966), Sayı: 5-6.
4. A bejtülmal jövedelmek kérdésével részletesen foglalkozott Fekete Lajos, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I.* (Budapest 1955.) 80-81. Eszerint a bejtülmal szó jelentette magát azt a pénzügyi szervet, amely a hagyatékokkal foglalkozott, továbbá azt a hivatalos pénztárat, amely magánszemélyek javait bizonyos esetekben gondozásba vette és őrizte. A bejtülmal jövedelmek kezelésével foglalkozott még Káldy-Nagy Gyula. V. ö. Fekete Lajos - Káldy-Nagy Gyula, *Budai török számadáskönyvek* (Budapest 1962.) 607.
5. Fekete Lajos - Káldy-Nagy Gyula, i. m. 609.: A kincstárnak a budai beglerbégység területéről a különféle jövedelmi ágakból a 966. és 967. évben a következő bevételei voltak:

mukátaákból	3 437 910 akcse	4 469 170 akcse
dzsizje-adóból	1 530 476	1 797 539
tapu-illetékből	162 132	167 604
berát és tezkere	210 720	296 311
templom-adóból	4 100	12 849
foglyok ötödéből	18 966	43 245
<u>Bejtűlmal jövedelem</u>	210 810	469 672

6. A hagyatékok ilyen jellegű elemzésével is foglalkozik Barkan, Ö. L., i. m. Külön fejezetekben értékelte a pénzügyletekkel, a földkérdésekkel kapcsolatos problémákat, a különféle mesterségeket üzök, illetve kereskedelemmel foglalkozók tevékenységét. Ugyancsak hasonló szempontok alapján elemezte Hegy Klára a karánsebesi-lugosi kádikörzetnek az 1670-es évek közepétől fennmaradt hét hagyatéki leltárát. V. ö. Hegy Klára, Egy világbirodalom végvidékén (Budapest 1976.) 93-101.
7. Például a budai Haszán borbély esetében a jegyzéket két külön részre osztották - a házában és a műhelyében található tárgyakra. V. ö. Gerelyes Ibolya, Egy török és egy magyar borbélymester hagyatéki leltára a XVI. századból. Folia Historica 7.
8. Fekete Lajos, Buda and Pest under Turkish Rule. Studia Turco-Hungarica Tomus III. 54.
9. Velics Antal, Magyarországi török kincstári defterek. II. (Budapest 1890.) c. munkájában 86 török hagyatékkal mellett 45 magyar hagyatéki összeírást is közölt részben teljes egészében, részben kivonatolva.
10. A hagyatékban a két rabszolga esir = elfogott rab, háborus fogoly megnevezéssel szerepel. A módosabb hagyatéki leltárak visszatérő tétele a rabfiu, vagy rableány, akik a hagyatékkal ugyanolyan tárgyainak számítottak, ugyanugy árverésre kerültek, mint a ház, a szőlő stb.
11. Az összeg nagyságára utal, hogy az ugyancsak Budán 11 évvel korábban elhunyt Haszán borbély teljes hagyatéka ért 2 796 akcsét. V. ö. Gerelyes Ibolya, i. m.
12. Fekete Lajos, Buda and Pest i. m. 49.
13. Fekete Lajos, Budapest a törökkorban (Budapest 1944.) 239. Ezt a kérdést megemlíti Velics Antal, i. m. I. XXI.
14. Káldy-Nagy Gyula, Magyarországi török adóösszeírások (Budapest 1970.) 25.
15. Germanus Gyula, Evlija Cselebi a XVII. századbeli törökországi céhekről II. Keleti Szemle 9/1908. 102.
16. A török kifejezés sam-i rügan. Viaszként és faggyuként egyaránt fordítható.

17. Kazgan=kazan: a caldron, large open copper kettle. V. ö. Redhouse, W. J., A turkish and English Lexicon Constantinople 1921. 1451.
18. A gyertyaöntés menetére vonatkozóan néhány tanuságos adalékkal szolgált: Frecskay János, Mesterségek szótára I-II. Budapest 1912. 93-95.
19. Bogcsa: a bundle in wrapper. A square cashmere or other shawl (often used as a wrapper). V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 403. A szó jelentését közelebbről magyarázza Pakalın, M. Z., Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I. (Istanbul 1946.) 238.
20. Dösek: anything spread to be lain or slept on, especially a mattress. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 922.
21. Az első párnatípus neve jaszdik: bolster, pillow. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 2186., a másik típus neve minder: a cushion on which to sit or lie. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1998.
22. A szőnyegek kalidzsa néven szerepelnek a hagyatékban. Kalidzsa: a small carpet, or rug. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1423.
23. Ibrik: a tall wessel with a handle and long spout used for pouring out water in ablutions, etc. of metal or earthenware, ewer, teapot, caffeeapot, kettle. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 12. Lejen: a large bowl or basin. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1639.
24. Fehér Géza, Esztergomi török vörösrézedények. Komárom megyei Muzeumok Közleményei I. (1968) 283. A török rézedények típusaival természetesen török kutatók is foglalkoztak. V. ö. Çetin, Perihan, Etnoğrafya Müzesindeki Bakır Eşya. Türk Etnoğrafya Dergisi I (1956). 95-96. és Koşay, H. Z., Türkiye Halkının Maddî Kültürüne dair Araştırmalar II. Türk Etnoğrafya Dergisi II (1957) 16. és XXI. tábla.
25. Szahan: A dish of turned metal furnished with a knobbed cover. A dish of food served at a meal. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1168. Használatára ld. Fehér Géza, i. m. 282. és Oral, Z., Selçuk Devri Yemekleri II. Türk Etnoğrafya Dergisi II. (1957) 33. Rajzát ld. Koşay, H. Z., i. m. XV. XVI. tábla.
26. Szini: a round metal tray used as a table for meals. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1104. Használatára ld. Oral, Z., i. m. 34. és Çetin, P., i. m. 96.
27. Szini-i csöp a hagyaték meghatározása. Csöp: any little bit of wood. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 734.
28. Tasz: cup, bowl or basin, convex at bottom. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1221. Használatára ld. Çetin, P., i. m. 96.
29. Rajzát közli Koşay, H. Z., i. m. XI. tábla.
30. Használatára ld. Fehér Géza, i. m. 284.
31. Mesrebe: a pot or large mug. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1867. Használatára ld. Oral, Z. M., i. m. 34. és Koşay, H. Z., i. m. 20. rajzát közli a XV. táblán.
32. Tendzsere; saucepan, kettle, stewpan. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 597.

33. Rajzát közli Koşay, H. Z. i. m. XII. és XIII. tábla.
34. Tabe: a frying pan, a spider, a flat iron plate, used in baking. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 471. Használatára ld. Koşay, H. Z., i. m. 23. rajzát közli a XVI-XVII. táblákon.
35. Tepszi: a waiter or small tray. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 491. Használatára ld. Oral, Z. M., i. m. 33.
36. Fehér Géza, i. m. 285.
37. Koşay, H. Z., i. m. 23. és Szamota István - Zolnai Gyula, Magyar oklevél szótár Budapest 1902-1906. 979-980: "Két tepcia eggik rez másik fa".
38. Bakracs: a copper bucket. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 331. Használatára ld. Kakuk Zsuzsa, Cultural words from the Turkish occupation of Hungary. *Studia Turco-Hungarica Tomus IV'* 97.
39. Fekete Lajos - Káldy-Nagy Gyula, Budai török ... i. m. 584. és 646.
40. Tekne: a trough or tray usually made by scooping out one side of a log longitudinally and used for washing or kneading bread. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 584. Használatára ld. Koşay, H. Z., i. m. 20.
41. Torba-i dülbend kifejezés szerepel a hagyatékban. Ali Cselebi hagyatékában is találtak ilyen zsákot. V. ö. Fekete Lajos, Egy vidéki török... i. m. 97.
42. Madzsun: a pasty mass os several ingredients incorporated together. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 1095.
43. Fekete Lajos, Egy vidéki török... i. m. 100.
44. Makrama: a cloth used as an apron, towel, handkerchief etc., especially a pocket-handkerchief. V. ö. Redhouse, W. J. i. m. 1943.
45. Kakuk Zsuzsa, i. m. 42-43.
46. Ld. például a hagyaték 113. tételét.
47. Pisgir: a table napkin, a bib. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 449. A jemeni szó magyarázatát V. ö. Fekete Lajos, Das Heim Ali Celebi, ... i. m. 60.
48. Desztmal: towel, cloth, handkerchief. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 903.
49. A makrama első magyar említése 1560-ból származik. V. ö. Takáts Sándor-Eckhardt Ferencz-Szekfü Gyula, A budai basák magyar nyelvű levelezése I. Budapest 1915. 10. A pisgir először 1604-ben fordul elő magyar forrásban. V. ö. Kakuk Zsuzsa, i. m. 44. A desztmalt először 1510-ben említik. V. ö. Szamota István-Zolnai Gyula, i. m. 983.
50. Dolama: a kind of long robe, slit at the sides worn with front skirts trucked into the girdle. V. ö. Redhouse, W. J., i. m. 926. Egy másik szótár meghatározása szerint: ein Kleidungsstück aus Tuch, welches die Janitscharen trugen. V. ö. Zenker, J. Th. Dictionnaire turc-arabe-persan I-II (Leipzig 1866-1876.) 611. A magyar dolmány szó oszmán-török jövevény szó nyelvünkben. Első magyar előfordulása 1504. V. ö. Szamota István-Zolnai Gyula, i. m. 157.

51. Szuf: wool, a kind of cloth, made from the hair of goats, camels... v.ö. Redhouse, W. J., i.m. 1192.
52. Dolama-i kutni: of cotton, of cotton-wool, a kind of striped goods with a face of silk and a body of cotton... v.ö. Redhouse, W. J., i.m. 1463.
53. Barani: Pertaining to rain. Anything worn to keep out the rain. V.ö. Redhouse, W. J., i.m. 319.
54. Zibun: an underwaist coat or west. V.ö. Redhouse, W. J., i.m. 1005. A szó összefüggésben van a magyar zubbony szóval. Első említése magyar forrásban 1570-ből való. V.ö. Szamota István - Zolnai Gyula, i.m. 1114.
55. Ennek a darabnak a neve pirhen-i hamam volt.
56. Arakije: a soft felt cap worn under a turban or fes cap. V.ö. Redhouse, W. J., i.m. 1295. Valamint Fekete Lajos, Egy vidéki török... i.m. 90.
57. A 140 tételes hagyatéknek hat tétele - köztük ez is - sajnos megfejtetlen maradt. További hagyatékok feldolgozása talán ezek megoldásához is közelebb visz majd.
58. Bécs Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt. 593. Flügel 1403. A hagyaték egy részletét közölte Velics Antal, i.m. 375. A 140 tételes hagyaték 23 tételét közölte, és ezek között is előfordultak téves fordítások: például a jaszdik szót következetesen "bot"-nak fordította. V.ö. a hagyaték 13. és 15. tétele.
59. A megadott értékek mindig akcsében értendők.
60. Több kifejezés esetében is előfordul, hogy a török szónak nincs egészen pontos magyar megfelelője, illetve többféleképpen is fordítható. Ilyenkor zárójelben megadtam a török kifejezést is.
61. E tételt megemlíti Fekete Lajos, Egy vidéki török... i.m. 87., mint Ali Cselebi első említését.

TÜRKISCHE HINTERLASSENSCHAFTSREGISTER ALS
KULTURGESCHICHTLICHE QUELLEN

Mit dieser Arbeit versucht der Autor das bisherige Bild über die materielle Kultur und die Lebensweise des Türkentums während seiner anderthalb Jahrhunderte währenden Herrschaft auf dem Gebiete Ungarns zu vervollständigen. Zu diesem Zweck prüft sie eine solche Gruppe des erhalten gebliebenen Schriftenmaterials der türkischen Finanzverwaltung, das einerseits schon an sich ein wichtiges Quellenmaterial zum Kennenlernen der materiellen Kultur darstellt, andererseits kam mit seiner Hilfe das in Ungarn zum Vorschein gekommene archäologische Fundmaterial der Türken genauer bestimmt werden. Solche schriftliche Denkmäler sind die türkischen Hinterlassenschaftsinventaren, die auch in bezug auf die Lebensverhältnisse der ungarischen Einwohner, die auf den besetzten Gebieten zu türkischen Untertanen wurden, eine wichtige Quellen darstellen.

Im türkischen Reich gingen die Hinterlassenschaften der ohne Erben Verstorbenen und die der verschollenen oder in Gefangenschaft geratenen Personen sowie die herrenlosen Güter in das Eigentum des Fiskus über. Zu deren genauer Aufnahme und Registrierung wurden besondere Beauftragte ernannt, die den Nachlass von Posten zu Posten aufschreiben, wobei sie jeden einzelnen Gegenstand anführten, angefangen bei Haus, Weingarten und Knechten bis zu den kleinsten Haushaltsgegenständen von minimalem Wert. Die so zusammengeschriebenen Hinterlassenschaft wurde dann versteigert. Vom eingegangenen Betrag wurden die eventuellen Schulden des Verstorbenen, die Beerdigungskosten, die Gebühr für den Ausrufer, und den Kadi usw. bezahlt. Der verbleibende Rest wurde dem Fiskus übergeben. Da die so eingeflossenen, sogenannten Bejtümal-Einkünfte einen nicht unbedeutenden Teil der jährlichen Einnahme der Staatskasse bildeten, wurde beim Registrieren der Hinterlassenschaften sehr präzise gearbeitet, die einzelnen Verzeichnisse sind daher ziemlich verlässlich und repräsentieren heute schon einen fast einmaligen kulturhistorischen Wert.

Die Hinterlassenschaftsinventaren enthalten in erster Linie Gegenstände des täglichen Lebens, Bekleidung, einzelne Stücke der Wohnungseinrichtung, Geschirr und dies verschiedensten Ausstattungsgegenstände des Haushalts, durch die wir dem alltäglichen

Leben, der Erkenntniss der Lebensweise näherkommen können. Wenn man die Hinterlassenschaften von sonstigen Gesichtspunkten aus prüft, werfen sie ein Licht auf die materielle Lage der verschiedenen Gesellschaftsschichten, ja selbst auf ihre Lage im Verhältnis zueinander. Besonders interessant sind diese Verzeichnisse, die den Nachlass einzelner Handwerker registrieren. Die Beschreibung der Werkzeuge oder des Rohstoffbestandes einer Werkstatt aus dem 16. Jahrhundert vermag uns einzelne Handwerkszweige jener Zeit zu erschliessen.

In der Arbeit wird als Beispiel die Hinterlassenschaft eines in Buda im Jahre 1569 verstorbenen, aus Damaskus stammenden Kerzengiessermeisters, namens Hadschi Achmed, angeführt und analysiert. Das aus 140 Posten bestehende Verzeichnis bietet nicht nur zum Kennenlernen des verhältnismässig einfachen Handwerks der Kerzengiesserei reichliche Angaben, sondern auch zu jener der Kleidung, der Gefässe, der Speisen, Tischgebräuche, der unterschiedlichsten Ausstattungsgegenstände des Haushalts, der Möbel und Wohnungseinrichtungen. Aus dem Nachlass erschliesst sich uns das Leben eines mehr oder minder wohlhabenden Menschen, der ein Eigenes Haus, ein Geschäft, einen Weingarten, Sklaven und Tiere sass, und dem es auch noch dazu langte einen relativ grösseren Betrag von 3 250 Aktsche zu verleihen.

Die Einrichtung seiner Werkstatt war sehr einfach. Eine grosse Menge an Talg, Kerzengussformen, rauhes Garn und eventuell zwei grosse, teure Kessel können hierher gezählt werden. Vielleicht der teuerste Teil seines Haushaltes war der sehr abwechslungsreiche Geschirrbestand. Fast sämtliche Typen, die aus dem archäologischen Material bekannt sind, sind im Verzeichnis anzutreffen, darunter einige Gegenstände, deren Bezeichnung in der ungarischen Sprache auch heute noch lebendig ist, einzelne werden sogar jetzt noch benutzt. Solche waren beispielsweise tepsi, kasan, bakratsch, teknő usw. Aufgrund des Nachlasses kristallisiert sich das Bild eines charakteristischen türkischen Heims heraus. Möbel waren kaum vorhanden, mit Ausnahme von kleinen und grossen Kisten, hingegen war sein Haus mit Teppichen, Kissen und Decken reichlich ausgestattet.

Einige Posten des Verzeichnisses liefern Angaben zur türkischen Männerbekleidung. Aus dem trockenen, objektiven Hinterlassenschaftsinventar entwickelten sich allmählich die Züge und Lebensverhältnisse eines Menschen, und durch ihn gewannen wir einen Einblick auch in das Leben ihm ähnlicher Menschen.

A HAZAI FÉSÜSFONÓ- ÉS SZÖVŐGYÁR TÖRTÉNETE (1922-1945)

I. A VÁLLALAT MEGALAPÍTÁSA (1921-1922)

A magyar gyapjuipar helyzete

A XIX/XX. század fordulóján Magyarországon jobb minőségű fésűsfonalakat és azokból készült szöveteket nem állítottak elő, holott a textilipar hazájában Angliában, valamint Elzász vidékén, a textilipari termelés másik jelentős területén, a gyárak kiváló minőségben ontották termékeiket. Gyapjufésülőgép az országban még nem üzemelt, amikor már Németországban 3681 fésülőgép működött. Finomabb "kammgarn" szövetek előállításához szükséges fésűsfonalakat gyártó vállalatok csak 1913-ban létesültek Trencsénben és Temesvárott.¹ A hazai gyapjuipar egyrészt a bizalmatlan közvéleménnyel, másrészt minőségi problémákkal küzdött, mert a gyártási alapanyag, a nyirt gyapju, minősége a szakszerűtlen kezelés miatt nem felelt meg a textilipar támasztotta követelményeknek. Bár az első világháború alatt a hazai gyapjuipar rohamosan fejlődött, a mesterségesen felfokozott belföldi fogyasztás mégsem biztosította, hogy behozza lemaradását a nyugat-európai országok gyapjuiparához képest.

Az ország az első világháború után elmaradott textilipart örökölt, ráadásul a háború előtti textilipar termelési kapacitásának alig 42 %-a maradt meg. Az erdélyi, az északi és észak-nyugati nemzeti-ségi országrészekén települt gyapjuipari vállalatok nem tartoznak többé Magyarországhoz. A megmaradók az 1913. évi termelés értékének mindössze 10 %-át állították elő. A gyapjufonóorsók 2,6 %-a (1916 db), a szövészek 20,3 %-a (500 db) maradt meg. Előnyt csupán az osztrák és cseh textilgyárak versenyének megszűnése jelentett.² A juhállomány csaknem 3/4 részének elvesztése szintén súlyos gondot okozott, de még ezt a csekély gyapjumennyiséget is - feldolgozási lehetőségek hiányában - jórészt külföldre szállították, ahonnan fonalként, szövetként került vissza az országba.³

A háború utáni magyar iparban végbement szerkezeti változások következtében az élelmiszeripari ipari-termelési részesedése csökkent, míg a könnyűipari ágazatoké s ezen belül főként a textiliparé növekedett. A textilipar 1913. évi alig 5 %-os ipari részesedési aránya 1929-re több mint 14 %-ra emelkedett. Korlátlan fejlődés előtt állt, termelése messze kevesebbet tett ki, mint a belföldi fogyasztás szükség-